

Skillful Switch

¹² Joseph then removed them from his knees and he prostrated himself with his face toward the ground.

¹³ Joseph took the two of them — Ephraim with his right [hand], to Israel's left, and Manasseh with his left, to Israel's right — and he drew close to him. ¹⁴ But Israel extended his right hand and laid it on Ephraim's head though he was the younger and his left hand on Manasseh's head. ¹⁵ He maneuvered his hands, for Manasseh was the firstborn. ¹⁶ He blessed Joseph and he said, "O God before Whom my forefathers Abraham and Isaac walked — God Who shepherds me from my inception until this day: ¹⁶ May the angel who redeems me from all evil bless the lads, and may my name be declared upon them, and the names of my forefathers Abraham and Isaac, and may they proliferate abundantly like fish within the land."

¹⁷ Joseph saw that his father was placing his right hand on Ephraim's head and it displeased him; so he supported his father's hand to remove it from upon Ephraim's head to Manasseh's head. ¹⁸ And Joseph said to his father, "Not so, Father, for this is the firstborn; place your right hand on his head."

¹⁹ But his father refused, saying, "I know, my son, I know; he too will become a people, and he too will become great; yet his younger brother shall become greater than he, and his offspring's fame] will fill the nations." ²⁰ So he blessed them that day, saying, "By you shall Israel

2

19. **קַח־עַתָּה בִּנֵּי־רָשְׁעָתִי** – *I know, my son, I know that he is the firstborn (Rashi).* According to the Midrash, Jacob repeated the expression to imply that he knew many things of which Joseph was unaware, and if he chose to give the primary blessing to Ephraim, it was for good and sufficient reason.

Haamek Davar explains that Ephraim's pre-eminence was not the result of Jacob's blessing. Rather, it was because Ephraim was destined for more greatness that he required a more intensive blessing, for prominent people need a blessing to carry out their mission successfully. Not Jacob's blessing, but Ephraim's upbringing was the source of his future greatness, for Ephraim spent his life studying Torah with Jacob (see *Rashi* to 48:1), while Manasseh was Joseph's assistant in governing the country. Thus, Ephraim's accomplishments in Torah study earned him the primary blessing. This contrasts with the experience of the tribes of Issachar and Zebulun. Although Issachar was the tribe that excelled in Torah scholarship while Zebulun was a merchant tribe, Jacob gave precedence to Zebulun (49:13), because Issachar's spiritual growth was made possible only because Zebulun shared his wealth with the scholars of Issachar.

3

2) Fraud on the Parsha (3)

מְרֹדְכַּי

ז' ח' י

ברכת

תקו

OSEF BROUGHT HIS TWO SONS, MENASHEH AND Ephraim, to his father Yaakov for a final *berachah*.

In Judaism, the right hand is more prestigious than the left. Yosef therefore placed his firstborn, Menasheh, at Yaakov's right, and his younger son Ephraim at Yaakov's left. But when Yaakov was ready to bless them, he crossed his arms and placed his right hand on Ephraim's head and his left hand on Menasheh's head.

When Yosef protested that as the firstborn, Menasheh deserves to have Yaakov's right hand placed on him, Yaakov answered, "I know, my son, I know; he too will become a people, and he too will become great. But his younger brother shall become greater than he" (48:19).

* This begs an obvious question. If Yaakov wanted to place his right hand on Ephraim, why did he have to execute this awkward maneuver, crossing one hand over the other? Why didn't he just ask his two grandchildren to switch places?

כל הפרשה של ברכות אפרים ומנשה, עלומה וסתומה. מה מקום יש, כaura, להקדיש פסוקים שלמים, המתארים תנחות ידיו של יעקב אבינו? מדוע איכפת היה לו כל כך ליאוסף, אם יניח יעקב ידו הימנית על ראש אנשה הבכור, או על ראש אפרים הצעיר? איך הרהיב יוסף עוז, להזיז את ידו של יעקב? מדוע התעקש יעקב?

מה באה התורה למדנו? מה הוראה או הדרכה יש לנו לעתיד? ובעיקר, מה היה באמות שיקולו של יעקב, כפי שהוא הדבר לידי ביטוי בפסוקי החומש?

רעד ד ע ת ג יאוֹרִים נָאָא (ב) תּוֹרָה
 וכיוון שהוא הבכור מיום ברכתה. ולהלן: ו-era יוסף וגוי וירע בעיניו וגוי כי
 זה הבכור שים ימינך על ראשו. ומואן אבוי ואמר יעדתי בני ידעתינו וגוי. ובאמת
 יש כאן שאלה. כי מה היהת משובתו של יעקב יעדתי בני ידעתינו, הלא והוא
 אשר הרע לו ליוסת, כי אחרי שמנשח הוא הבכור, והבכור הוא הצעיר לחיות
 מיום ברכתה, ועל כן רצח שיברך את מנשח על ימינו, ומה יתנו לו משובתו
 ידעתינו בני ידעתינו.
 מזה מראנו כי לא כפי שרגיל אצלנו שהחולכים אצל "איש צדיק" לבקש
 ממנו "ברכה", וחושב כי האיש הצדיק ודאי יש לו "קופסה" מלאה בברכות,
 ומבקש הוא ממן שיתן לו אחת מהם, לא כן הוא הדבר, גם לברכות יש מHAL
 וסדרה, רק הה מומן והמוחזק לזאת הברכה. רק אליו הברכה הגיעה, אבל בסוט
 אופין לא ישיגנה זה שאינו ראוי לה, ולא תחול על זה שאינו מותאם לה. (ועיין

For a blessing to be effective, he writes, it is not sufficient that he who bestows the blessing should deserve the fulfilment of his blessing. The person blessed must himself firmly believe in the blessing. Hence, the very fact that Joseph thought his father's blessing was not valid because he had unintentionally confused the two sons, invalidated the blessing. Accordingly, Jacob had to bless them afresh, after making it clear to Joseph that he knew what he was doing.

נמצא א"כ, כי הברכה אינה חלוקת ברכות אלא היא בוחינה של בקשה להשיית שיתן את כל הסיווע, ובפרט ברכת יעקב "אקרא לאלקים עלילון", שהשיית יתן לו את כח הברכה לזרען שימושו את התפקידים

שלו בעבודות ה². והשיית גמר על ידו - "לאל גומר עלי", ככלומר קיבל את בקשתו, כיוון שיודע שהצדיק הדא ישמור על הפקדון של הברכה רך לשם שמיים, לא ינצל את הברכה לשם מגמות אישיות אלא לחשול ככלים לעבודות ה³, להמשיך את עבודות האבות³. וכפי גודל מידת הדביבות של הצדיק בהקב"ה, כך באותה מידת הוא יכול לבזרן את הבנים ולקבל עבורים את השפע מהשיית.

12 השפעת דביבות בין המברך למברך

אמנם כדי שתיזכר המשכיות בין האב לבן, צריך שהיה גם מצח של דבקות בין האב לבן, עד כמה שהאב מרגיש יותר קרוב לבן וקשר יותר חזק, באומה מידה חלה עלי עוצמת השפעת הברכה ביהו, וכן מבאר הסفورנו את הפסוק "ועני ישראל בכדו מזוקן לא יוכל לראות ויגש אותם אליו וישק להם ויחבק להם" (שם מה.ט). וכי זו פעם ראשונה שנגנש יוסף עם נכדרו - מנשה ואפרים, וכי זה כ"כ חשוב עניין החיבור והנסיקה שההתורה מצינית אורתו?

הנסיקה והחברוק זה לא היה ביטוי לגילוי אהבה וחויבת של סבא לנכני, אלא במעשה זה היה כלו עבורת ה⁴, וכמש"כ הסفورנו: "וישק להם ויחבק להם כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברוכתו", כדי שהשפעת הברכה תחול עליהם ציריך, אך הקדימה של דביבות בין יעקב לנכדרו, וכי מה שיש דביבות נפש בין המברך למברך, כך הברכה חלה ביהו, כדי לחתם המשך לעבודות ה⁴ שלו לנכדרו.

13

אך יש להבין, האם יעקב לא היה יכול לבזר את אפרים יותר ממנשה בלי שישכל את ידיו, הרי לא נתן להם ברכה יותר גודלה בכינוי המילולי, כי היו בירך ברכה אחת לשנייהם "וירברכם ביום ההוא לאמר ישمر אלוקים באפרים ומנשה", העדיפות של אפרים התחבטה בזה שם את יד ימינו על ראש אפרים, וכי היד מברכת ה⁵ הmachsheva והדרעת הא מברכת, וגם אם במילים הברכה היה שווה, מ"מ במחשבה חשב ברוכה יותר לאפרים, א"כ מודע הקפיד. דוקא שהברכה תחול באופן שכל ידו.

מבאר הסفورנו (מח.ה) "כ"י זה הבכו ר שם ימינו על ראשו, כי אמנים הסמיכה ביד תכוין הנפש אל מה שנסמן עליו מה העניין שהמברך סומך את ידו על ראש המברך, כי הסמיכה ביד גורמת שתchein הנפש אל מה שנסמן עליו, עניין ויסמוך את ידו עלי" (במדבר כו,ט), והוא אמר משה שסמן את יהושע "וסמכת את ידך עלי" (במדבר כו,ט), והוא אמר לו יד אחד ומה ש שם שני ידיך על יהושע - "ויסמוך את ידיו", כדי שהברכה תהיה יותר גודלה, ובמש"כ רשי" (שם.כג) "זהו עשה בשתי ידיך ועשה כבלי מלא גודוש ומלאו חכמתו בעין יפה", וכח הימין חזק מכח השמאלי ותוכין יותר סמיכות הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכ' השמאלי אל השמאלי.

14 (15/א)

סבירת השאלה היא, מפני שאנו סבורים שברכה פירושה, שנגשים אל אדם גדול ומקשים ממנו ברכה, להצליח בתורה ויר"ש - והוא פותח את ה"מוודה" ומחלק ברכות. עליינו לדעת שברכה טעונה כל' כל' אין זוכים לברכה? וכן רואים בפרשה זו, שברשה שיעקב שם יד ימינו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה, אמר לו יוסט (שם.ו): 'לא אין אבוי! כי זה הבכו, שם ימינו על עם וגס הוא יגדל, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגוים' (ו). לבאורה, מה השובה היא זו? בקשת יוסף היתה, שיעקב יתן למנשה ברכה גורשה, מכירנו שהוא הבכור, لكن רצה שורעו של מנשה יהי' מלא הגוים ולא וזרעו של אפרים!

יעקב גילה לו שברכה זוקה לכל' ואיל' אפשר למלא בכל' יותר מכוכלות הקיבנה שלו. כל' הקובל הרוחניים של אפרים היו יותר גדולים מאל' של מנשה, מAMILא הברכה המועדרת לאפרים יותר גודלה מזו של מנשה. אם הוא היה לעם, וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגוים.

15 ר' קרלינז (ז)

תקיב

ברכה תפילה ובקשה לנטיגת כל'ם לעבודת ה⁶

מהות הברכה אינו חילוק שפע וחלקים, אלא נתינת כל'ם וסיווע לכל אחד במילוי חילוק ותפקידו בעבודת ה⁷. אמנם יש להוסיף ולהסביר מהו כח הברכה שאבא מברך את בנו. חז"ל אמרו (תנומה ח) "אקרא לאלהם עליון מדבר ביעקב בשעה שנכנסו בניו ברכן התחילה מחלק להן פרוקפות נכבוד - הינו שהעמיד כ"א על החלוק ותפקידו ומעלתו, והוא כבודו ומנין שהטכימים הקב"ה עמו את מוצא כל ברכה וברכה שברך את השבט כך ברכן משה שהסכים הקב"ה עמו על כל ברכה וברכה אימתי שעה שהיה מסתלק מן העולם והוא יקרא יעקב אל בניו האספו ואגידיה לכם". אורה ברכה שבירך יעקב בירך גם משה קודם מותו, מושרעה היה במדרגה שכינה מדברת מתקן גורנו דבקות גמורה בהשיית, והסכמתו לברכות היא הסכמת השכינה.

ח"ל הרגישו שיעקב בירך את בניו קודם הסתלקותו מהעולם. קודם הסתלקותו של אדם הוא עולה ומעלתה במדרגות, אמנם "כ"י לא יראני האדם וחיה", אך זה שדבוק בהשיית כדוגמת יעקב איש תם שצורתו היה חוקקה בכסא הכבוד, ככלומר שהיה דבוק בכסא הכבוד, לשיא מדרגת הדביבות הגיע בעת מיתתו כשהשנמה עמדה להתרחק מהגוף, שגמ' או אמרו חז"ל (עי' רשי' בראשית טט,טט) שיעקב אבינו לא מת שהרי כתוב אצללו "ויגועו", גופו היה כל כף ותוחור שלא היה צריך לעבור בחינה של מיתה כדרך כל העולם, ובכל זאת היה קשור עם גופו לא הגיע עדין לידי שלימוטג, ורק קודם מיתתו בעת פרידת הנשמה מהגוף התעללה במדרגות הרוחניות. שהיה יכול להקל ברכות לבניו, ולקבע את עתיד כל ישראל מתחדש ברכות אל ה⁸.

חולוקת הברכות זה לא חולוקת ירושה, וכדרכו של אב שאוהב אחד יותר מהשני, מעדיף בן אחד על פני בן אחר, חולוקת הברכות הייתה עבודת ה⁹, שנתנן לכל אחד את מלוא האפשרויות והכלים שיוכל לעבד את השהיית, כיוון שתפקיד הבן להמשיך את עבודת ה¹⁰ של האב, או צריך להושיט לו את כל הסיעוע בכך שיוכל להמשיך את עבודת האבות.

כשיש מגע יד על המתברך אז תכוין יותר הנפש. וכי מה העניין בזה בנתינת יד, והרי משה רכינו בירך את יהושע אם רצונת נפשו, אלא מלבד שיתוף החלקים הנפשיים צריך לשתח גם את הגוף. ויש הבדל בשיתוף הגוף אם מברך ביד אחד או שתי ידיים, כי קירוב הנפש מלא קירוב הגוף זה ג"כ מבטא יותר קירוב הגוף מלא בשתי ידיים, אם יש קירוב הנפש מלא ביד ימין ליד שמאל, שכח הימין חזק יותר מכח השמאלי, גם זה קובע את עצמת הברכה, כיון שהנחה יד ימין משפיעה יותר ומבטא ביטרי יותר לכוחות הנפש, והוא יותר חזקה.

ודאי שמלבד פעולה הגוף סמיות הדעת של יעקב היה יותר גודלה אצל אפרים מכיוון שראה שציריך להתחלו לו חלק יותר גדול, אבל כדי ליזור את סמיות הדעת היה צריך לעשות פעולה של של ידיו, לשים את יד ימינו על ראש אפרים.

התרגומים מפרש: "אהכמוני יהוה" הידים של יעקב היו חכמוות, הם הבינו איך לעשות, גם יעקב אבינו קודם הסתלקותו כשהיה יותר קרוב אל הרוחניות, דיון הבינו שהחולות הברכה חלה יותר ביד ימין מיד שמאל.

שיעור חמוץ 5 שיעור חמוץ

למה לא כתוב בפשטות שיעקב החולף את ידיו, איזה "חכמה" טמונה בזה שהחולף
ידין אלא נוגע חכמה שנעלמה מأتנו.

אילו היינו בני אדם גדולים היתה לנו עבודה חדשה למגורי - עבודה האברים, למלך את אברינו לעשורת רק מה שモטל עליהם בטבעם. ורק אמרו ח"ל (ויקרא רבא לה, א) על דוד המלך: "וְאַשְׁבֵּה רְגָלֵי אֶל עֲרוֹתִיךְ" - אמר דוד, רב"ע בכל יום ויום היתי מוחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, והוא רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. הדיון מפני שדור המלך ע"ה קידש את אבריו שיעשו בפי טבעם.

חול (מכות ג, ב) מושווים את רמי"ח אבריו הגוף לרמי"ח מצוות עשה, ושם"ה גידים שיש"ה מצוות לא תעשה, ועי"ש עשית המצוות וכוכים לשלימיות האברים. ב"ספר רודים" מונה את התרי"ג מצוות כפי אבריו הגוף - איזה מצוות מכובדות באבעבועות, יד, ברגל, בראש וכו'.

אנו רק מרגישים צורך בטהרת המוחשבה, אין לנו ידיעה על שלימיות האברים. אולם אמרת היא שצערך שלמות בכל אבר ואבר שבוגן. המשגיח ז"ל היה אומר שהחסרונו משבדר לשון הרע הוא בעצם הלשון שלו - "א" שלעטנער צונג" (לשון רעה), ואחדינו מדבר לשון הרע, הלשון עצמו שלם. עבדותנו צריכה להתפס באברים ובגוף שלו. וזה המהלך ב"גשנות כל חי": "אילו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רודה כהמון גלי", שפתותינו שבכמרחבי רקייע, ועינינו מאירות בשמש ובירח, וידינו פרושות בנשרים מים, ורגלינו קלות באילו, אין אנחנו מספיקים להודאות לר". יש כאן הבנה האברים עצם מודים. "וכל קרב וכליות יזמו לשםך", המשגיח ז"ל היה אומר "הקיישקס" (המעיים) צריכים להודאות לה. כיצד יוכלים המיעים להודאות לה?

אצלנו הגוף הוא למורי הפקר, אין לנו שום ביקורת על התנויות שלנו. אדם הולך וחodzi וווקא את ידיו ורגלי, ואפילו בתפילה הוא זורק את ידיו, ומדי הרבה על שמרתו גינאים. המשגיח ז"ל סיפר שהעינים של הסבא מלך ז"ל היו תקווים במסמרים, אף פעם לא הווים, אם היה צריך להסתכל העידה הוא היה את כל ראש, אבל געינו הוא לא הוזע, ואנו ראיינו זאת אצל המשגיח ז"ל, איך כל תנעה שלו הייתה עטשה. וזה קדושת הגוף. לנו אין כל מושג בחמות האברים, כי כל גוףנו הוא הפקר. אצל יעקב אבינו הידים היו חכמוות, ידו הימנית הולכת לאפרים, ידו השמאלית כהה למשנה.

אדמור"ר סבא צ"ל קה"ה אומר, ר"ש:
פרש המקרא שלפנינו שכל את ידיו כתרגומו
אהכמוניון בשכל וחכמה, יעקב הגיע לידי
מדרגה שכל אבר ואבר שבו גם את החכמה
האלקית שניתנה באדם, מרכזו של עולם
שהמוח והלב הם כל החכמה של האדם.
ואילו אצל יעקב אבינו כל אבר ואבר שלו היה
מתהכמם, הידים בשכל והכמה שהיתה בהן
משכילות מעצמן על ראשו של מי לנו, הימנית על ראשו של אפרים והשמאלית על
ראש נשא, ולפי דרכנו נבין שכון שידיו של
יעקב הגיעו למדרגה כזו, מילא מוכן על שום

ויחי
(ז)

מלמדים אותנו, כי כל תנוחה של אבר כל שהוא, אסור שתתחיה בטליה מהושבת. אם יש ביד ימין, חסיבות יותר מיד שמאל, כאשר בא הדבר לידי ביטוי בהלכה (שור"ע אווח"ס סי"מ קג ס"ד) לעין החוקת החוץ שمبرכיהם עלי ביד ימינו ובדרו, צריכה היד להיות מופנית אל הראייה לה. אם קיים מושה או מיושה, המועיך והמורכב במלת יתר, לא יתכן לשוחה אליו את היד הפהות חשובה.

אין זה דבר של מה בכאן. זה יסוד עצום.

ורגלו או ידיו או עינו של יעקב, אין מושבות או מופנות מאליהם. הן מכוונות וمتוכנות. כל פסיעה, כל הושות יד, כל חפניות ראש, כל הרמות ריסי עליים, כל זה, תמיד, מכובן, מתוכנן, מוחש וUMBROU בתהאמם לכל אלו. יעקב אינו הולך. יעקב נושא את רגלו (בראשית כט, א). יעקב אינו רואה... יעקב נושא את עינו (שם לג, א).

הכוונה היא, כי מותיחסים לפעולות אלמנטריות אלו, כאשר ראייה הריגל לפועל, היד להיות מושבות, ואשר לא תעשנה ללא החלטה, כי ראייה הריגל לפועל, היד להיות מושבות, והעין להיות מסתכלת.

בשאמור משה רבינו "אסורנה ואראה את המראה הגדול הזה, מודיע לא יבר הסנה" (שמות ג, ג), נחלקים זהה ר' יוחנן וריש לקיים (ילק"ש שמות, קס"ט). אחד אומר שלוש פסיעות פטש, והשני אומר צווארו עיקם... היתה תחלבות קשה, האס להפנות את הראה אם לאו.

והוחלט, כי ראייה הוא הסנה להפניות ראש...

וכשiosoף ראה את ידיו של יעקב מושבות, ידע כי הכל מותוכן ומהושבות, עד לדקוק העצום. ולכון היה בטוח כי ישנה כאן טעות בהערבה. שחררי לפי נתית ידיו של יעקב, חוריך אפרים יותר ממושה, והלא מושה הבכור...

ויעקב הודה לו, כי צודק יוסף. כך אמנס יש להתרה... אלא שאפרים מוערך יותר ממושה, אמנס מושה בכור. מושה חשוב יותר מצד בוכרתו, וכך על פי כן אפרים מוערך יותר. וכל כך למה!

☆ ☆ ☆

למדך, כי הערקה האמיטית צריכה להיות מופנית אל עבר הנשות
היעוד. זה שמותCKER יותר אל עבר שלימות עצמו, זה אשר יהיה מוערך יותר.

19 The Call of the Tash-R. Monk (ז)

14. And laid it on Ephraim's head. Not only is the hand the organ *par excellence* for carrying out what the human brain dictates, but it is also through the hands that the Holy Spirit is transmitted at the time of ordination (Numbers 27:18), of consecration (Leviticus 1:4), and of blessing (*ibid.* 9:22). These direct links between the Spirit and the hands enable us to understand Onkelos' translation of the words *לדורות: שבל את יי"ז*, he placed his hands intelligently, being derived from *שבל, intelligence, and not from folly*, as R' Yitzchak Arama had emphasized in *Akeidas Yitzchak*.

Right and Left

We note that the greater stature of Efrayim relative to that of Menasheh is reflected in the fact that he received his blessing with the right hand of Yaakov. Presumably, the significance of this is that the right hand is naturally stronger and more prominent than the left; it is therefore appropriate that it should go to the son who will himself be more prominent. However, the *Meshech Chochmah* explains the significance of Yaakov's right and left hands on an entirely different level.¹

He begins by referring to an explanation of *R' Yehonasan Eybeshutz*² regarding a verse in *Tehillim* we say regularly, which reads as follows:³

פל מצדך אלף ורבה מימינה

A thousand shall fall at your side and a myriad at your right.

We infer from the fact that the second phrase in the verse refers explicitly to "your right" that "your side" mentioned in the first phrase refers to the left side. This asymmetrical method of phraseology is somewhat puzzling. Why is the right side referred to as "your right" and the left side as "your side"? Are the right and the left not both "sides"?

R' Eybeshutz explains that the difference between the right and left is not merely that one is stronger; rather, they refer to two completely different levels of Divine supervision:

- The left side represents a person who is guided within the bounds of nature. This is why it is referred to as "your side," for it relates to a realm that is "closer at hand" to human existence and experience.
- The "right hand" represents a qualitative shift to a level of Divine supervision that transcends the bounds of nature.

This shift is reflected in the abovementioned verse in *Tehillim*. In terms of "your [left] side," success is expressed by the felling of a thousand of your foes. By contrast, the number of those who will fall from your "right side" is not merely more than a thousand, it is an entirely new order—a myriad—for the right side itself represents a different order of Divine supervision.

22

Torah and Prayer

The *Meshech Chochmah*⁴ notes that the above idea regarding the distinction between right and left can be perceived clearly in the verse in *Sefer Yeshayah*, which states:⁵

אף ידי יסירה ארץ ימיini טפחה שמיים.

My hand has established the earth, and My right hand had measured out the heavens.

Here, too, we see that the creation of the earth, i.e., the temporal realm, is associated with Hashem's left hand,⁶ while that of the transcendent heavenly realm is attributed to His right hand.

Building on the foundations of this idea, the *Meshech Chochmah* explains that the two sides of right and left are reflected in the two areas of *Torah* and *tefillah* respectively.⁷ *Tefillah* is concerned primarily with connecting with Hashem and asking for health, sustenance, and success in matters of this world. It is for this reason *tefillah* has set times, for it represents a connection with Hashem within the realm of this world, which is governed by time. By contrast, *Torah* has no set time. It is an ongoing mitzvah whenever possible because it connects a person with Hashem's wisdom—and through that to a level beyond this world, and hence beyond time. Thus we find that *tefillah* is referred to by Chazal as "chayei shaah,"⁸ which we translate as "temporal life," but which the

20 סק' י' מ' מאה' ע

כך אמר יעקב, בברכו את אפרים: "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו, וזרעו יהיה מל הגוים..." ובסביר רשי: "שעתיד יהושע לאצאת ממנה, שנינח את הארץ וילמד תורה לישראל". גם הביטוי "מל הגוים" אינו בכוון של כמות, אלא של אוכות: "כל העולם ת מלא בצתאת שמו ושמו, כשיימיץ חמה בגבעו וירח בעמק אילון".

מנשה, לעומת זאת, נתברך בריבוי הנסיבות. ואכן כך היה: בפרשנות בדבר, בנסיבות מסוימות נמנעו על שבט אפרים ארבעים אלף, ועל מנשה שלשים ושנים בלבד. ואילו בפרשנות פנחים, לפני כניסהם לארץ, מוצאים אנו חס הפק: למשה חמישים ושנים אלף, ולאפרים שלשים ושנים אלף בלבד! ברור, שאנו זו ברכה ושמית גורדי. ככל שירבו בני השבט, יתרבו גם לומדי התורה ואנשי המעשה שביהם. אלא שבמקומות השפעתו של היחיד המורם מעם, גדול הדור, באחיו השפעת הרבים, שכחים גם הם לתורם את חלוקם בוגנות דמותו הרוחנית של העם.

ולכן שם יעקב את ידו הימנית על ראש אפרים. דרך ה"ימין" הוא דרך ההנאה על-טבעית, הנסית. דרך ה"שמאל" הוא דרך ההנאה העברת **בצינורות הטבע**. רק אפרים, שמנמו צא יהושע, היה בכחיו להוות ציור להנאה הנסית, ואילו מנשה, שכוחו היה בראבי הנסיבות, תואמת לו דרך ההנאה הטבעית דוקא.

אין כאן עדיפות, אלא הבנת והבנתה השוני... יעקב הניח את שמאלו מעל ימינו, כדי להראות ושניהם שווים הם בעינו. כשבירך את אפרים לפני מנשה, לא העידך אותו בחסיבות. הסיבה היתה אחרת: ברכתו של אפרים מזמננות היהת מיד, כדי להציג לריבוי האיכות לא היה דרוש צון. ברכת מנשה, לעומת זאת, לא יכולה להתקיים אלא בעבר זמן רב, כשההרבוי הטבעי יתן את תוכחותיו. וכך בירך אותם ביחד ברכה שוה: "ויקרא בהם שמי ושם אבותוי, אברחים וצחק, וידגו לשוב בקרוב בארץ".

(ע"פ מלכ"ט)

23

Meshech Chochmah explains literally to mean "the life of time," for it is involved in attaining Divine blessing and life in this world, which is governed by time. By contrast, *Torah* is referred to as "chayei olam,"⁹ the life of the universe, for it involves connecting to the Divine life force that sustains creation from the highest levels of existence, even those that transcend this world.

With this in mind, he explains a somewhat cryptic comment of Chazal regarding the Torah's description of the splitting of the Red Sea:¹⁰

והמים להם חומה מימים ומושמאלם.

And the water was a wall for them, on their right and on their left.

Commenting on this verse, the *Sifrei* explains:¹¹

- "On their right"—this refers to *Torah*.
- "And on their left"—this refers to *tefillah*.

Based on our discussion, we understand that Chazal's mention of *Torah* and *tefillah* as explaining the walls on the right and the left reflect the two different planes of Divine connection they enable and develop.

24

Yehoshua and Gideon

Coming back to Yaakov's berachos to Efrayim and Menasheh, we can now appreciate anew the significance of the way Yaakov arranged his hands. The success of the two tribes of Efrayim and Menasheh is reflected and embodied by two great personalities that emerged from them: Yehoshua from Efrayim and Gideon from Menasheh. When we consider the success of these two individuals, we will see that Yehoshua's military victories did not merely exceed those of Gideon, but they partook of a completely higher order. Gideon's battle against the Midianites was enhanced by his ingenuity and blessed with success due to Divine supervision.¹² Ultimately, however, it took the form of a battle in temporal military terms. Yehoshua, on the other hand, was able to conduct his battles in a way that transcended temporal means, as expressed by his calling on the sun and the moon to cease their movement in order to allow him to conclude the fighting.¹³

We can now understand that when Yaakov directed his right hand toward Efrayim: he was thereby facilitating the development of Efrayim's ability to access the level of Divine interaction represented by the right hand—the level that transcends the nature of this world. By contrast, sensing that Menasheh's success would be found in Divine assistance in terms of nature, Yaakov directed his left hand to him.

26

90 □ RABBI FRAND ON THE PARASHAH 3

Chizkuni says that Yaakov's maneuver was deliberate. The word *sikeil* in this verse, he explains, shares a root with the word *sechel* (wisdom). The Torah is teaching that Yaakov acted wisely in crossing his arms while blessing Menasheh and Ephraim. What wisdom was inherent in this move?

There are times in life when we must do something that, by very definition, will hurt someone. Sometimes it can be something really life-altering, such as laying off an employee due to downsizing measures, and other times it can just be something that will make someone feel bad, such as when we feel that we must admonish an adult child or exercise tough love toward him or her.

Yaakov was in this sort of situation, says Chizkuni. He knew that he had to place his left hand on Menasheh's head because wicked people would emerge from him, and place his right hand on Ephraim's head because he would be the progenitor of the great Yehoshua bin Nun. And such situations occur frequently in our lives. A common application is the area of *shidduchim*. A boy and girl meet, and one of the two feels that it's not a *shidduch*. How do we go about saying no? Do we avoid the *shadchan*'s calls for a few days, dragging it out because we don't feel like facing up to an unpleasant conversation? Or do we perceive the potential pain of the other party at having been strung along for a few days only to be brought down to the ground and make the call immediately?

Yaakov's wisdom was that when he had to do something that would hurt someone, he found a way to do so while preserving the person's dignity, rather than adding insult to injury. It was far less embarrassing for Menasheh to have Yaakov cross his arms than to have to switch places with Ephraim.

As Yaakov Avinu taught us, we should find a way to use our *sechel* to mitigate the pain we may unfortunately have to inflict on others.

29

276 DIMENSIONS IN CHUMASH R' Barstein

close to him, while the latter involves moving them forward toward Yaakov. What is the meaning of this phrase? The answer is that Yaakov has assessed that while Menasheh and Ephraim are fundamentally worthy of this blessing, they are not entirely on the level where they can receive it directly. Rather, the blessing will come through Yosef. Thus, Yaakov instructs Yosef to take his sons and draw them close to him, since the blessing will be bestowed through him, and thus to present them to Yaakov for blessing.

mba'or, sheh-shalil le'ushot b'hachma r'k la'hafot at y'do v'la'la'hafot at mansha v'afarim u'zummim, k'yon shala'racha la'bish k'l k'r at mansha. v'k'n b'ayr b'sp'er "no'um al'imal": "li'mida torah dror dror shi'nahog adam cbod b'chavro l'pi ha'ro'oi lo, v'au'p' shahia y'kol y'ukab avinu 'u' la'chzor la'hu'midim cratznu zeh li'minu v'zeh la'sh'malo, ala sh'k'v'onut ha'ha' sh'la'b'ish at mansha, v'lk'r' sh'kel at y'do b'rash'.

28

ר' סיד טעם פרשׁת ויהי זדעת

ויתמך יד אביו להסיר אתה (מח, זז)
חמה למתה יעקב גופא לא אמר לאפרים לעמוד לימינו ומנסה לישמalo,
ובוה לא ציריך לשכל ידיו.

ודבר נפלא פריש הגאון רב' חיים מוואלזין וצ"ל שטבע האוד להקטען
מעלות חבריו, ממעט לדבר בשבוח ולהבליע הדברים תחת לשונו, אבל
שס' מדבר בחסרנותיו — או מגיד ומג'ים בדברים יותר מאשר הם באממת,
שבוהו רואים אותו צדיק לעומת חברו.

והעומד בנגד חברו נמצאת ימינו של זה בנגד שמאל חברו, ושמאל בנגד
ימין חברו, לומזו שמיין חברו, הינו השיבתו — עוממת תמיד בנגד שמאל
האדם, שהוא נזוהג להקטען מעלות הולת, ואילו שמאל חברו — הינו
הסרונתי — עומדים בנגד ימינו, שדרכו להגדיל החסרונות,
אבל יעקב אבינו איש האמת לא הושיך ולא גרע, אך שכל ידיו לבר
הבנייה בא'פ'ן שמיין שלו תהייה לימיון הבנים, ושמאלו לשמא'ל הבנים.
ובוה הורה דרכ' מוסר השכל לבניינו שאסור לאדם למעט בטובות חבריו ולא'

להגיים ברעו', שתהא תמיד האמת נר לרגליו, ויעמיד ימינו בנגד ימין חברו
(ושמא'לו בנגד שמאלו).

ועיין ברמ"ס פ"ו דהלהכות דעתות (ה'ג) מזווע על כל אדם לא'הוב את
כל אחד אחד מישראל כבנור שנא'יר ואהבת לרעך כמוך, ליפרך ציריך לסת'ר
שבבוח ולחוץ על ממוני כאשר הוא חס על ממוני עצמו וו'רזה בכבוד עצמו',
הרי שהרמב"ם דורש מכה המ"ע של ואהבת לרעך כמוך שיטר בשבח חבריו,
ורואי לפרטם שבחי חבריו או תלמידיו ומעלותיהם הטובות בחכמה, ביראה
או במידות טובות. ולקיים בה מ"ע ואהבת לרעך כמוך, וכמ'בואר ברמ"ס.

30

ENCOURAGING DEVELOPMENTS?

Understandably, this instruction was something of a disappointment for Yosef, who would have liked to have seen his sons blessed directly by Yaakov. That said, however, the events described in the following verses were a source of some encouragement for Yosef, as they gave him reason to conclude that Yaakov had reconsidered.

- Verse 10: Yosef presents his sons to Yaakov, who kisses and hugs them.
- Verse 11: Yaakov says to Yosef, "I never thought that I would see you again, and behold, God has shown me your children as well."

What are the implications of all this? In reality, with these actions and words, Yaakov was endorsing his grandsons' essential worthiness to receive the blessing, even though his decision to bless them through Yosef remained unchanged. Yosef, on the other hand, saw the direct contact with his sons and Yaakov's ensuing words as an indication that he had reconsidered and was prepared to bless them directly! For this reason, verse 12 states that "Yosef released his sons from between his knees and bowed down to the ground." We asked, what was the meaning of this bowing? The answer, says the *Alshich*, is that one bows down upon hearing good tidings.⁴ In Yosef's understanding, he had just heard exceptionally good tidings—that his sons would be blessed directly by Yaakov!

In reality, however, Yaakov's fundamental position had not changed. The grandsons would receive his blessing, but it would take place through Yosef. The most immediate implications of this question relate to how the sons should be positioned in order to receive the blessing—which brings us to the question of right and left.

THE FIELD OF BLESSING

When it comes to the positioning of Yosef's sons to receive the blessing, two issues need to be considered:

- Which son should receive the right side?
- With reference to whom should the "right" and "left" side be determined?

Regarding the latter question, if the blessing will be given directly from Yaakov, then it will be his right and left side that are significant. However, if the blessing will be delivered through Yosef, then his right and left will be the ones to consider.

In terms of the above, we can appreciate that Yosef's understanding differed from that of Yaakov with regards to both of these questions:

- He felt that Menasheh should receive the right side.
- He thought that the blessing would come directly from Yaakov.

Accordingly, he positioned his sons with Menasheh at Yaakov's right side and Ephraim at Yaakov's left. What is most fascinating is that through acting on these two premises together, he effectively positioned his sons exactly where they needed to be in terms of Yaakov's plans:

- Placing Ephraim at Yaakov's left side meant that he was placed at Yosef's right side.
- Likewise, placing Menasheh at Yaakov's right side meant that he was at Yosef's left side.

32 This is why the verse describes the positioning of the sons not only in terms of Yaakov's right and left, but also in terms of Yosef's, for in fact, it was the latter's "coordinates" which would be definitive for the way the

blessing was delivered. Additionally, we now understand why Yaakov crossed over his hands to give the right to Ephraim, and did not ask his grandsons to change places. For in reality, they were exactly where they needed to be—with Ephraim at Yosef's right and Menasheh at his left. All Yaakov now needed to do was to align his right and left hands with the corresponding sides of Yosef—which he did by crossing over his hands. With everything in place, verse 15 then introduces Yaakov's blessing to his grandsons by saying, "He blessed Yosef," for, as we have seen, his blessing to them was actually transmitted through Yosef.

UNDERSTANDING YOSEF'S REACTION

We can now understand why Yosef reacted to these events in the way that he did, saying, "Not so, Father, for this is the firstborn," and even trying to physically move Yaakov's right hand to Menasheh. When Yosef saw that Yaakov had crossed his hands, he realized that he had been mistaken in thinking that the blessing was to go to the sons directly from Yaakov. However, he still assumed that Menasheh was meant to receive the right hand. As such, in light of the way he realized the blessing was being transmitted, he thought that he had positioned his sons contrary to Yaakov's wishes! That is why he tried moving Yaakov's hands—not as a protest to what he perceived as Yaakov's mistake, but in response to his own mistake. He was effectively saying, "I am sure you crossed your right hand over to my right side expecting to find Menasheh there, but I mistakenly put him at your right side. Here he is!"

However, Yaakov responds by saying, "Yadati b'ni yadati—I know, my son, I know." Perhaps the double expression refers to both aspects of the situation: (1) I know that you thought the blessing would come directly from me, and (2) I also know that you think Menasheh should get the right hand, and that is why you placed Ephraim at my left side. However, the blessing was actually to go through you, and Ephraim—whom you placed at your right side—is the one who will be receiving my right hand, for he will achieve greater eminence than his brother."

Stunning!

34 ראי' - ג' גראן

אמנם יש מקום לומר בדרך אחרת, מה היא הסיבה שיעקב אבינו לא הפך לגנרי את מנשה ואפרים, והוא בהקדם הנאמר בפסקוק הקודם: וויקח יוסף את שניהם את אפרים ביוםינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו ביוםינו ישראלי ויגש אליו", וצריך ביאור מודע לא אמר "את אפרים משמאל ישראל ואת מנשה ביוםינו ישראלי", ולשם מה הוציא יומר "בימינו משמאל ישראל וכו' בשמאלו ביוםינו ישראלי", וכי מה

איכפת לנו בכלל באיזה צד של יוסף ללחם

ונראה מובואר שאף יוסף סבר שיש לתת מעלה וחסיבות לאפרים, אלא שהחшибו לאפרים בהזאה שנותנו ביום שלו ובזה העדיף ממנשה שהיה בשמאלו שלו, שאף ימינו של יוסף בשעת הברכות יש לה חשיבות מיוחדת, אלא שיוסף סבר שכיוון שמנשה הבכור היה הוא ימינו ישראל אפילו שהוא בשמאלו שלו

ולזה יעקב הניחו לאפרים במקומו החשוב שהוא ימין של יוסף. אלא העשה פועלה נספת לבקר את אפרים על מנשה בהזאה ששלב את שתהא יד ימינו מונחת על ראש אפרים הצעיר, אבל לא החליף את מקומו כדי שלא יפסיד את המעלת שנותן לו יוסף להיות ביוםינו.

אסופת מערכות רעג פנהס ק' ז' ו' ג' (ב)

כ' ניסת ישראל לארכז, מסמנת התחלפות הנהגה מימין לשמאל. כי דור המדבר, הוא דור דעה מקבלי התורה ומנהליה לדורות. באוטו דור עצוב קלסתר הפנים הישראלי ודור התערותו בתורה. ולשם כך נטעם הקב"ה בחוץ מועצת שמיית עילאיות. הארכיות על כל גילוייה, היהת מהם והלאה, שהרי חיו בשם מדבר. והקב"ה עטה אותן בהודם של עניין הכאב, ישר להם הדרך ופשט להם כל מעשך, שב וסיפק להם פרנסתם בשופי לא צד של טרחה ויגעה בדמותם המן ובארה של מרים. והחלה גופה שהו אוכלים היה "לחם מן השמים" (שםוט צ, מא); "לחם אבירים" (תהלים ע,כח) - לחם של מלאכי השורט אוכלים אותו" (וועא, ע,ב). וכל כולם היו פנוים, להוית למורים תורה מפי שני הורוים שביעם זקניהם. חכמים המשילו מהלך הנהגה זה לדרכו, גיזולו של אפרוח דקיק, שאמו התרגמול, מעתפתו בכנפה, עוזרת לפני, ומאליכתו מיפה לחוץ פיו (ע' ויק"ר הה). תקופת זה, שרה איפוא הנהגה תורה של ימין מקרבתן. "שני דברים ביוםינו של הקב"ה: צדקה ותורה", ושניהם הושפעו על ישראל בשופי בשנות הנהגת המדבר.

משנכנטו לארץ, הוטלו באחת לטורട קלחת עשה ארצית גברת. מיד הוטל עליהם התהמוד במלחמה לא' המלכים, להתעמת שבע שנים קשות של ירושה. ומי'ר'ה, לישיבה' - לחים ארציים של עבדות אדמה. אכן נצטוו ישראל, להシリש ולטוטע את המציגות האלוקית, בתוך עפירות החומר. לחשוף את המאמור האלוקי הספן-חפון בכם. לגנות את אוור השכינה, בתוך עכירות עולם החומר. להיות עבד אלוקים, תוך כדי היותם נטועים בתוככי חוכם גשם, כאשר עב ההסתור של החומר, עיטה זרחתה של חמת. זוהי הנהגה קשה של שמאל

Yaakov's explanation clarifies why he gave the blessing of the first-born to Efraim, but it does not explain why he crossed his hands. Would it not have been more natural for him to ask Efraim and Menasheh to switch places? Crossing one's hands requires a great deal more effort, especially for an elderly person in Yaakov's condition. Evidently Yaakov had a reason for delivering his blessing in this awkward position.

HaEimek Davar explains that the positioning of Yaakov's feet was just as significant as that of his hands. Yaakov's hands represent man's relationship to God, while his feet symbolize man's relationship to the world of corporeal reality. Yaakov deliberately placed Menasheh next to his right foot because he wished to offset his diminished spiritual blessing with a greater measure of wealth and prosperity. Efraim received the spiritual mantle of leadership, but of the two, Menasheh would achieve more in terms of worldly riches.

Both blessings were fulfilled. The fact that Yehoshua, the leader of klal Yisrael after the death of Moshe, was among the descendants of Efraim symbolized the spiritual superiority of that tribe. The tribe of Menasheh's material superiority manifested itself in their larger population.

41

תורת

42

תורת

המスター של ספר קוהלה הפותח באפסים, "הבל הבלתי הכל הבל" (קהלת א, ב) אבל סיום ספר קהלה הוא "טוף דבר הכל נשמע, את הא-להים יראו ואת מצוטות שומרו כי זה כל האדם" (קהלת יב, יג). ביש"ש "את הא-להים יראו" שמע ישראל ה-א-להינו האחד, אז גם האפסים של "הבל הבלתי הכל" מתקבלים לרוץ³².

ו-זאת הברכה אשר מנהיל ישראל לעם ישראל, היא הברכה האידאלית שתווארה לעיל. ברכה רוחנית וברכה גשמית, כאשר הקדמת הברכה הרוחנית לשונית מבטיחה שם העולם הגשמי החומרו ישמש בili' לדעת את ה: "בבל דרכיך דעהו" (משלי ג, ו).

שלו

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

חסד

68

תורת

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

תורת

43

אריו (ז)

תורת

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

תורת

44

אריו (ז)

תורת

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

תורת

45

אריו (ז)

תורת

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

תורת

46

אריו (ז)

תורת

ישמך אלוקים כאפרים וממנשה"

תורת

ולעת אשר כו, אי אפשר להפריד בין הדברים. וכך בהכרח יש להקפיד על הצמידות המלאה בין נשיותה של תורה למלאות דרכך או. לא מביבעה בדרכו של משה, דור דעה מקבלי התורה, דור של 'ראשית', דור שהונחה בו התשתיות הבסיסית, בו גובשו יישראליים עם ה'; ואומנו לכחן 'מלך חתנים וגוי קוש'". אלא אף בדרכו של יהושע בן הושע, נ

כ' תכליתו של המהלך הנשי המופלא שבמדבר היה, לתצר את הנפש ולהנכה לנטווע את דבר ה' בקיומו של עולם המעשה שבארץ ישראל, וכל אותה עשרית רוחנית מופלאה שהושפעה על דורו של משה בארבעים שנות השראה אלוקית - לא היו אלא הכהנים ובתיהם לדבר זה, וכמו שהחובנו בדברים על כך בפרשת שלח 'עלילת המגולמים'. ואילו נתקע לעת זאת, תריס קל

כלשהו, בין נשיותה של תורה להנוגת דרך ארץ, היו ישראל עלולים לסתם ולהחטיא את היעד האלוקי הזה.

ועל כן הנוגטם של משה והושע כאחד, בהכרח היה חיבת להיות הנוגה הכללית ומאמצת את שני היבטים הקיימים. שאלא תורה שנחל יהושע מפי משה, לא היה בכחו לרש להנחnil את הארץ. שאליו חל ביטוק של כלום במורשת התורה של באי הארץ, לא היו זכאים שלא בדרכו יהושע, עיקר הנוגה של מלכת המוכנות בשפאל', אבל הוא מז' לתורה בהתמדה ובריבוי, את מידת ימין. שאלא כח התורה הרוב שעורה, לא הייתה מלכות מסוגלת להויש ולחנול ארץ חמדה.

39 ס' פר' ה'ב' צ' ס' ו' ק' (ז)

הנה היד משמשת את הראש והדעת, והרגל משמשת הליכות הגוף לפ' שבעו... משום הכי רצח יעקב אשר מנשה יעד לרגלו הימנית, ושיכל את ידי הליות אפרים אר לידו הימנית, וזה שפירוש הכתוב בטעם [מדוע לא הוחלפ' המיקומות] כי מנשה הבכור [= לעניינים הגשיים], ועל כן נדרש להיות ליד רג' מין החשובה של יעקב]³³.

לפי דברי הנז'יב, שאפרים מסמל ברכה רוחנית ומונשה ברכה גשמית, נבי' קדמת אפרים למשנה גם את הדגשת התורה "וישם את אפרים לפני מנשה" ה' היא לבארה ברורה מآلיה, יש להסביר כך: בנסיבות שברכה יהודית דורי דורות: "בר' יברך ישראל לאמר ישימך א-להים כאפרים וכמנשה". את עולמו הגשמי של מנשה, גוף בריאות חזק. אמצעי מחייה, כסף וממון ושאר נייני עולם זהה גם הם חלק מברכת האבות. רק תנאי אחד ציריך: שתקדם להם ברכה הרוחנית, אם מתחילה בברכת אפרים, ברכת שמים לחיים ורוחניות. לא' משמעות דתית קדושה, אפשר להמשיך בברכות מנשה הגשיים.

כך הסביר הגאון מילנה את השבח שמצינו בתורה את היופי של רחל: הנגה שלמה אמר בסוף משלוי 'שכר החן והבל היופי אישת ראת ה' היא תחלה, אמרת מצינו גבי האמהות אשר נשתחוו בחן וביפוי³⁴, וגם רבקה כתיב הענראה טובת מראה מادر, וצ'ל דהפייש בפסוק כך הוא: שקר החן והבל היופי יינו כשהוא בalthי רואת ה', הם נזום זהב באף חזיר. אבל אישת רואת ה' היא תחלה, דגש בחן וביפוי תחלה. ועל דרך זה יש לפרש גם כן הפסוק 'אל יתת ה' גם בסחמתו, ואל יתת ה' הגבור בגבורתו, אל יתת ה' עשר בעשרו כי אם את יתת ה' המתה לascal וידע אותה' (ירמיהו ט, כב-כג) ... שאין להתהלך בכמה ובגבורה ובὔשרות לבד, אלא בזאת יתת ה' בשישכילה וידע אותה' יינו שידע איך להתנהג-בהעשרה ובגבורה ובכמיה שהכל כוונתו לשם ימים" (קול אלהו, ויצא, אות ל)³⁵.

על דרך המשל הסבירו את רועיון זה כך: שורת אפסים גם אם תתארך יעד עדין ערוכה יהיה אפס, ותו לא; אולם אם נסיף את הספרה אחת (1) בראש טורה - הופיע כל אפס למספר חשוב מادر, המכפיל את ערך הספרם הקודם פי רורה! התנאי היהודי הוא שהספרה תופיע לפני האפסים, כי כל אפס שב' ני הספרה אחת לא נחשב כלל, והוא נשאר אפס מאופס מוחוץ למספריו זה